

ויצא אל אחיו וירא בסבלותם

וַיְהִי בַיָּמִים הֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיְרֵא בְּסַבְלֹתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֵבְרִי מֵאָחִיו: (שמות ב יא)¹

אברבנאל שמות ב יא

השאלה הג': אם מרע"ה² גדלו בת מלך בבית המלכות והיה לה לבן, איך נאמר: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם"? כי מאין היה יודע משה שהיהודים האומללים היו אחיו? ואיך יצא מבית המלך להתחבר עם העבריים העסוקים בעבודת פרך, שכל אחד מהם אם יוכל יתרחק מחברתם לבל יראה ברעתם? כל שכן האיש משה שלא היה מהם ולא מהמונם!³

אבן עזרא שמות ב יא

"ויצא אל אחיו" - המצרים, כי בארמון המלך היה. וטעם "מאחיו", אחר הזכיר עברי ממשפחתו, כמו אנשים אחים (בראשית יג, ח).⁴

רש"י בראשית פרק יג

אנשים אחים - קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים.⁵

רמב"ן שמות ב יא

"ויגדל משה ויצא אל אחיו" - שגדל והיה לאיש. כי מתחילה אמר ויגדל הילד (לעיל פסוק י), שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו, ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב. ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת.

¹ משה שגדל בבית מלכות מצרים והיה לבת פרעה כבן, יוצא "יום אחד" מארמון פרעה, רואה את העבדים הנדכאים ולכאורה מיד מזהה שהם אחיו ומזדהה איתם; עד כדי נכונות ליטול את חייו של מצרי הנוגש בהם (גם אם חיי אדם לא נחשבו בעת ההיא, רכוש המלך והממונים על עבודתו ודאי נחשבו ועובדה שבסוף נאלץ משה לברוח מפני פרעה בשל מעשה זה). האם כאן התוודע משה לראשונה באשר למוצאו העברי? האם ידע משה כל השנים שהוא בעצם ממוצא עברי? האם היה זה תהליך הדרגתי, לא יום אחד יצא משה וסייר ברחבי הממלכה ולא יומיים, עד שבהדרגה נודע לו מי הוא בעצם? האם הקביעה של "ויצא אל אחיו" היא מעין בדיעבד "על שם סופו" של התהליך ומנקודת מבטו של הקורא (של משה כשכתב בערבות מואב את התורה) ולא תחילתו ולא "ביום אחד"?

² קיצור מקובל של משה רבנו עליו השלום - שאולי יוצר קשר מרע"ה הרועה. ראה דברינו [נמשה היה רועה](#) בפרשה זו.

³ אברבנאל מנסח בלשון ברורה את השאלה \ תמיהה המרכזית שעומדת מאחורי הפסוק שלנו. המדרשים, ברובם הגדול, מתעלמים מהשאלה הזו, אבל פרשני המקרא, בתוכם אברבנאל שאת תשובתו נראה להלן, מנסים לתת מענה. ראה ילקוט שמעוני תורה פרשת שמות רמז קסו על יציאתו של משה: "ויהי בהיות הילד בבית המלך בבגדי ארגמן לבושו ויגדל בקרב בני המלך, ויהי מקצה שנים חמש עשרה לבוא בית המלך היא שנת שמונה עשרה ליום היולדו ויתאו הילד אל אביו ואל אמו וילך אליהם ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו". תיאור צבעוני של בן מלך שיוצא אל העם בלי לכאורה שום התייחסות לשאלת אברבנאל. וכך הוא גם במדרשים קדומים יותר, שנראה להלן, המתעכבים על "וירא בסבלותם" ומדלגים "בקלילות" על "ויצא אל אחיו", כאילו היה זה הדבר הפשוט והטבעי ביותר למשה.

⁴ יש שמתקנים באבן עזרא: "ויצא אל אחיו העבריים" במקום "המצרים", שהוא באמת קצת קשה, גם מהמשך הפסוק "וירא בסבלותם" שהוא החלפת מושא המשפט באמצע (ואולי "סבלותם" הוא הסבל שהמצרים גורמים?). אבל עפ"י נוסח זה, אם נרצה לקיימו, אבן עזרא מפנה את תשומת לבנו לכפילות של "אחיו" בפסוק: משה יוצא אל אחיו ורואה איש מצרי שמכה עברי מאחיו. בניגוד לרוב הפרשנים והמדרשים שדורשים את שניהם על בני ישראל, אבן עזרא בדרכו המיוחדת, לא מהסס להפריד בין "האחים". "אל אחיו", אלה אחיו המצריים של משה, איתם הוא מתרועע יום יום בארמון המלך ובחצרות אצולת מצרים. ראה אבן עזרא מספר פסוקים קודם, המסביר מדוע היה צריך משה לגדול בבית מלכות: "אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים", ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשה זו. עפ"י נוסח זה, אל אחיו המצרים יוצא משה, ובאחת מיציאות אלה הוא מבחין בעבדים העבריים הנדכאים והאומללים ומפנים שהם "מאחיו", נכון אולי יותר שהוא מאחיהם. לאו דווקא אח ממש, אלא קרבת משפחה כמו שאומר אברהם ללוט: "הלא אנשים אחים אנחנו". שם לפרידה וכאן לחיבור. ואולי גם כתיקון ליוסף ואחיו. הבחנה זו של אבן עזרא רק מעצימה את שאלתנו: מה גרם למעבר של משה מ"אל אחיו" אל "מאחיו", מאחיו המצריים של משה לאחיו העבריים? האם היו יציאות מרובות כאלה במהלך התוודע משה יותר ויותר למה שקורה מחוץ לארמון והתחיל שואל שאלות?

⁵ אפרופו הזכרת "אנשים אחים" של אברהם ולוט ע"י אבן עזרא, פנינו לפסוק שם, בפרשת לך לך, ומצאנו את פירוש רש"י שם, אשר מביא את מדרש בראשית רבה מא ו, שהיה קלסתר פניהם של אברהם ולוט דומה (אברהם היה דודו של לוט!). האם נוכל לדרוש גם כאן שקלסתר פניו של משה היה שונה משל מצרי "קלאסי", סוף סוף באמת לא היה משלהם, ועכשיו ביציאותיו לרחוב המצרי נוכח בדימיון שיש לו עם פניהם של העבריים? או שמא אחרים נוכחו בכך והדימיון היה בולט למדי. ואם מותר לנו להוסיף דרש על דרש נביא את דברי המדרש על משה בסנה: "בשכר ויסתר משה פניו - זכה לקלסתר פנים ... ותמונת ה' יביט" (גמרא ברכות ז ע"א). ונאמר אדרבא: בשכר שלא הסתיר משה את קלסתר פניו כשיצא מארמון המלוכה והכיר בדמיון עם אחיו העבריים השפלים, זכה להיות מנהיג העם ולמתנות הרבה (ראה המדרשים על הפסוק בתהלים סח יט: "עֲלִיתָ לְמָרוֹם שָׁבִית שְׁבִית לְקַחַת מִתְּנוּת", תנחומא האיזינו סימן ג רביים). וכבר דרשנו על משה בסנה בדברינו [אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה](#), בפרשה זו בשנה האחרת.

וטעם ויצא אל אחיו - כי הגידו לו אשר הוא יהודי,⁶ והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו. והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנלחץ.⁷

אברבנאל שמות ב יא

ואמר "ויצא אל אחיו וירא בסבלותם", לפי שמה תמיד דבקה נפשו ביוכבד אשר גידלתו ובבניה. ואחרי שנתגדל, ידע מהם אמיתת עניינו ושהוא מילדי העברים עם היות שבת פרעה גדלתו כבן. ולכן היה יוצא אל אחיו העברים שהיו חוץ לעיר בבניי המלך. ומשה יצא מארמון המלכות וילך אל אחיו העברים, או אל אחיו הלויים, או היו אחיו ממש מקרובי עמרם ויוכבד. כי העברים בכלל נקראים אחים, שנאמר: "ולאחיד לא תשיך", "לא יגוש את רעהו ואת אחיו". והנה משה כשנתקיים בשכלו וידע על נכון את אביו ואת אמו והכיר את אחיו, חס לבו בקרבו לראות ענינם. ולכן יצא מבית המלכות וילך אל מעמדם וירא בסבלותם. והותרה בזה השאלה השלישית.⁸

ילקוט שמעוני תורה פרשת שמות רמז קסו

ויהי בהיות הילד בבית המלך בבגדי ארגמן לבושו ויגדל בקרב בני המלך, ויהי מקצה שנים חמש עשרה לבוא בית המלך היא שנת שמונה עשרה ליום היוולדו ויתאוו הילד אל אביו ואל אמו וילך אליהם ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו.⁹

שמות רבה א כז¹⁰

⁶ מזכיר כמובן את הפסוק במגילת אסתר ג ד: "וַיִּגְדְּלוּ לְהֵמָּן לְרֵאוֹת הַיַּעֲמֹד דְּבָרֵי מְרָדְכִי כִּי הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי". שם מרדכי מצהיר על יהדותו האוסרת עליו להשתחוות להמן, וכן משהו מספר למשה שהוא יהודי, עברי כמובן.

⁷ ובהמשך הפרק, בפירושו לפסוק כג, חוזר רמב"ן ומדגיש שמיד כשמה עמד על דעתו והיה לנער בוגר יצא אל אחיו, כך שאפשר שזכרונות הילדות עדיין בלבו: "כי באמת בנעוריו ברח, שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו, שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו, והגידו לו כי הוא יהודי, ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם". אבן עזרא שראינו לעיל מפנה את תשומת לבנו לשני "אחיו" שכתובים בפסוק יא. בא רמב"ן ומפנה את תשומת לבנו לשני "ויגדל" האחד בפסוק שלנו והשני בפסוק הקודם, פסוק י: "וַיִּגְדֵּל הַיֶּלֶד וַתְּבָאֵהוּ לְבֵת פְּרַעֲה וַיְהִי לָהּ לְבֵן". "ויגדל" הראשון הוא כאשר נגמל משה שאולי היה גיל לא כל כך קטן באותו זמן. השווה עם שמואל שבגיל זה הוא כבר מובא לשרת בקודש: "וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּה כַּאֲשֶׁר גָּמְלָתוּ ... וַתְּבָאֵהוּ בֵּית ה' שְׁלוֹ וְהִנְעֵר נְעֹר". נכון שהמדרשים מתארכים את "ויגדל" הראשון של משה לגיל שלוש ושל שמואל אפילו לשנתיים, אבל רמב"ן לא נוקט במספר שנים ומדבריו אפשר להבין שבין שני ה"ויגדל" נשארו למשה (ולסביבתו) מספיק זיכרונות ומשקעי ילדות שלא כל כך מהר נמחקים. ועדיין לא אמרנו כלום על בת פרעה שוודאי ידעה את האמת, ונראה מדברי רמב"ן וגם מהדברים להלן של אברבנאל שלא הסתירה ממש את מוצאו, אדרבא. ראה דברינו [בתיבה בת פרעה](#) בפרשה זו.

⁸ אברבנאל שאל ואברבנאל עונה: משה שומר על קשר מתמיד עם בית אביו ואמו והיה יוצא ובא מארמון המלוכה אליהם ובחזרה. מה שמלמד שהיה מעמד של עבריים גבוה יותר ומתחבר לדעה ששבט לוי לא השתעבד והיה במעמד גבוה יותר כנזכר בשמות רבה ה טז: "א"ר יהושע בן לוי: שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך" (שבט לוי היה גם היחיד שמל ולא עבד עבודה זרה, שם). היציאה הפעם, "ויצא אל אחיו" שבפסוק שלנו, היא הזדהות של משה עם בני ישראל כולם, עם שאר השבטים ששועבדו. ראה גם פירוש צרור המור (רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, ספרד המאה ה-15, תלמיד של ר' יצחק די ליאון) לפסוק שלנו: "ויגדל משה ויצא אל אחיו להצטער בצרתם. וזהו וירא בסבלותם. והבין בדבר וראה דבר זר מאד. איש מצרי מבני חם העבדים מושל באיש עברי. וזהו תחת עבד כי ימלוך וכו'. ועוד היות מאחיו קרובים למלכות. ובגודל לבו וגבורתו ויפן כה וכה וירא כי אין איש. מהמצריים. ויך את המצרי ויטמנהו בחול. כי לא פחד מאחיו העברים שיגידו דבר כזה". ופירוש מלבי"ם: "ויגדל משה ויצא אל אחיו. יספר מצדקת משה ואיך מנעוריו היו בו כל המעלות שבעבורם זכה לכל הכבוד הזה, שהגם שגדל בבית מלך וישראל היו אז בתכלית השפלות, לא הסתיר פניו מהם ויצא אליהם מצד שהם אחיו, הפך מטבע האנשים שבעלותם לגדולה יתרחקו מאחיהם העניים והאביונים". ראה בדומה את פירושו למשלי כ יא. כל הדרכים מובילות לכך שיש כאן סיפור עברי פנימי, לא פחות מסיפור חיצוני, של הבדלי מעמדות בתוך בני ישראל גם בשעבוד מצריים, ושגודלתו של משה היא שלא רק שיצא מבית ארמון פרעה מאחיו המצרים לאחיו העברים כדברי אבן עזרא, אלא גם ידע לרדת מאחיו העברים שזכו למעמד גבוה ולא השתעבדו, לאחיו בדיוטא התחתונה ולא התכחש להם. כל הדרכים גם מובילות לכך שלפחות חלק מפרשנים אלה דברו ממאוי ליבם והתנסויות דורם של יהודים שעלו לגדולה והיו יוצאים ובאים בבית המלוכה של תקופתם, אם התנהגו כמשה או התכחשו לבני עמם הסובלים.

⁹ ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין) משה עמוד 358: "ויהי אחר שהציל אלהים את הנער משה ולא הרגוהו המצריים ויהי בבית המלך בלבוש מלכות ואבן יקרה על ראשו וכל שרי המלך מנשאים אותו, ומקץ ט"ו שנה אשר גדל משה בבית פרעה הואיל הנער לראות פני אביו ואמו, וירא בסבלותם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו". לעיל, בהערה 3, הבאנו מדרש זה כמסמל את משה היוצא מבית המלוכה הישר אל אחיו העבריים במסע קצר ולכאורה לא מוסבר. אך בקריאה שנייה, יש לשים לב למילים "ויתאו הילד אל אביו ואל אמו וילך אליהם", וכן: "הואיל הנער לראות פני אביו ואמו". יש לנער משה זיכרונות ילדות כפי שכבר הצבענו לעיל ומדרש מאוחר זה כן מתייחס, הגם שקצת בפשטנות (שהרי מניין באו הגעועים?), לשאלת אברבנאל, אולי בהשפעת הפרשנים.

¹⁰ אנחנו הולכים אחורה ב"מנהרת הזמן", מפרשני המקרא והמדרשים המאוחרים, אל המדרשים הקדומים יותר (ראה מבוא לשמות רבה שצפנו למים השבויעים). נראה שמדרשים אלה מתעסקים יותר בראיית סבל ישראל על"י משה המנהיג לעתיד, "וירא בסבלותם", ופחות ב"ויצא אל אחיו". אבל אולי בכל זאת נדלה משהו.

"ויהי בימים ההם ויגדל משה" - בן עשרים שנה היה משה באותה שעה, ויש אומרים בן ארבעים.¹¹ "ויגדל משה" - וכי אין הכל גדלים: האדם, הבהמה והחיה והעוף? אלא לומר לך שהיה גדל שלא כדרך כל העולם.¹² "ויצא אל אחיו" - שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן הקב"ה זו אחר זו. "ויצא ביום השני" - הרי שתיים. "וירא בסבלותם" - מהו "וירא"? שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר: חבל לי עליכם! מי יתן מותי עליכם! שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט. והיה נותן כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהם. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: ראה משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול, ומשוי איש על אשה ומשוי אשה על איש, ומשוי זקן על בחור, ומשוי בחור על זקן.¹³ והיה מניח דרגון שלו והולך ומיישב להם סבלותיהם ועושה כאילו מסייע לפרעה.¹⁴

אמר הקב"ה: אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך. זהו שכתוב "וירא ה' כי סר לראות" - ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם, לפיכך: "ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה".¹⁵

שמות רבה א נח

"וירא בסבלותם" - ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת! ואלו הם עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע, הם מתים. אמר לו: לך ועשה להן כמו שתאמר. הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח.¹⁶

¹¹ אולי המחלוקת היא על הגברות הגופנית מול התבוננית: "בן עשרים לרדוף...בן ארבעים לבינה" (מסכת אבות פרק ה משנה כא). וראה עוד ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פיסקא שנו: "משה היה במצרים ארבעים שנה ובמדן ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה". ושם גם הלל ורבי יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא שזכו למאה ועשרים ונחלקו חייהם לשליש, שליש ושליש.

¹² ובסימן אחד קודם בשמות רבה על "ויגדל" הראשון: "ויגדל הילד - כ"ד חדש הניקתהו ואתה אומר ויגדל הילד? אלא שהיה גדל שלא כדרך כל הארץ". כבר ראינו לעיל את "ויגדל" הכפול שבפירושו רמב"ן שאולי קדם לו מדרש דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן שמדייק גם הוא שפעמיים כתוב "ויגדל": "ומהו שני פעמים ויגדל הילד, ויגדל משה? אלא למעלן גדול בקומה וכאן בשררה". (ושם יש קשר מעניין עם דין עיר מקלט!). עוד על "ויגדל" ראה מדרש נחומא (בובר) פרשת וארא סימן ז: "ויהי בימים ההם ויגדל משה וגו' (שמות ב יא). ר' יהודה אומר: כל בנים אינן גדילין שהוא אומר ויגדל? אלא שהיה בן ה' שנים ונמצא כבן י"א. מה כתיב ויגדל הילד, ויגדל משה שני פעמים? למעלה בקומה למטה בגדולה. מה היתה גדולה? שיצא אל אחיו". ובקהלת רבה ט ב: "יגדל משה ויצא אל אחיו. מהו ויגדל? שהיתה גדולתו להכניס ולהוציא". זו השררה של דברים רבה שמתחיל להתנהג כמנהיג ואולי גם גדולת הנפש לראות בצערם וסבלם כפי שנראה. בין הטיפות, אולי יש גם מענה חלקי לשאלה שלנו, בכך שהמדרש מדייש את בגרותו של משה.

¹³ מדרשים רבים מאריכים בתיאור זה של משה שיועד לראות בצערם של ישראל. ראה מקבילה למדרש זה בויקרא רבה לו ב (בדיני נדרים דווקא!), במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה א: "וירא בסבלותם... לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו", בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ב יא: "יהי בימים ההם ויגדל משה ויצא. זה שאמר הכתוב גם במעללי יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ יא), שהרי משה רבינו אף על פי שהיה בפלטין של פרעה, הלך לראות בסבלותן של ישראל, היינו דתנן הלל אומר אל תפרוש מן הצבור, שלא יהי' אדם רואה צבור בצער ויאמר אלך לביתי, ואוכל ואשתה, ושלוש עלי נפשי, אלא יהא נושא בעול עם חבירו" ועוד ועוד. זה המוטיב העיקרי של המדרש שמלבד הדרשות על "ויגדל" שבהן אפשר אולי למצוא מענה מסוים לשאלתנו, שאלת אברבנאל, איננו מתעסק כ"כ ביציאה ובמהפך שעבר משה, אלא ישירות בראיית הסבל. האם הזדהות זו עם סבל של בני אדם באשר הם בני אדם, עבדים גם בלי שהם אחים (ראה שוב אבן עזרא בו פתחנו), היא שגרמה את משה לגלות את מוצאו? כך או כך, ההשוואה עם יוסף עולה כמעט מכל מקור שהבאנו. איש מלוכה מצרי, עברי בעברו, מגלה את עברו והופך למנהיג. ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשה זו וכן "מים אחרונים" בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשת ויגש.

¹⁴ השווה פעולה זו של משה שנוטל על כתפיו ומסייע לעבדים בני ישראל עם ההתחזות של פרעה ב"הבה נתחכמה" כמתוארת בקצרה בשמות רבה א ט: "שהביאו מלבן (לבינה) ותלו בצווארו של פרעה" ובאריכות במדרש במדבר רבה בעלותך טו כ: "בשעה שאמר פרעה: הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים, קיבץ את כל ישראל ואמר להם: בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה. היינו דכתיב: ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך - בפה רך. נטל סל ומגרפה, ומי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כוחו, לפי שהיו בעלי כוח וגיבורים. כיון שחשכה, העמיד עליהם נוגשים ואמר להם: חישבו את הלבנים. מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם: כזה אתם מעמידים בכל יום ויום". כאן, משה מסייע לבני עמו המשועבדים ומתחזה כלפי פרעה כאילו הוא מנהל את העבודה למענו. האם יש כאן רמז שזה לא היה אקט חד-פעמי? ש"וירא בסבלותם" היה תהליך נמשך, בדומה ל"ויצא אל אחיו" שהצענו, שאולי לא היה אירוע חד-פעמי? האם ייתכן שמשה עשה זאת תחילה כמצרי נאור ורק בהמשך, כשהתחבר אל העבדים העבריים, גילה בהדרגה את מוצאו?

¹⁵ סיומת זו של מדרש מזכירה לנו שהזדהות של משה עם סבלם של ישראל מתחילה הרבה לפני ההתגלות בסנה, עוד כשהיה בבית פרעה, לבוש כאיש מצרי ומוקף בפמליא (דרגון) של בית המלוכה. משה כיוסף. הזדהות זו לא נולדה בסנה. אדרבא, היא שגרמה לו להגיע למדין, בשל הריגת הנוגש המצרי, ומשם, דרך רעיית הצאן אל הר האלהים ואל חזיון הסנה.

¹⁶ ובמדרש בראשית רבתי פרשת בראשית הובאה דרשה זו בהרחבה: "ומנין שקדמה שבת ליציאת מצרים עשרים שנה? שנאמר: ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם (שמות ב יא). מה ראה? ראה להם תקנה לשעבודם כדי שינפשו ופרש להם הלכות שבת לנוח ולהנפש. כיצד עשה? נכנס אצל פרעה, אמר לו: אני רואה מלאכת שלך עתידה להיבטל. א"ל המלך: כיצד? א"ל: לפי שאין קצבה לעבודתם. ולא עוד, אלא שעושין הנער כבחור והבחור כזקן ואין להם ריוח במלאכתם. אם יהיה עבד לאדם שאין לו קצבה במלאכתו, אינו מת? א"ל: הן. א"ל משה: אלו עבדיך, אם אין אתה נותן להם ריוח במלאכתם הם מתים. א"ל פרעה: כבר מניתיך על מלאכת שלי, לך עשה להם כשאתה רואה. הלך משה ובא לו אצל ישראל וישב וחשב מששת ימי בראשית אימתי יהיה שבת והתקין את השבת. ואמר לנוגשים: כן צוה המלך שיהא ריוח במלאכתן יום אחד בשבוע. יעשו מלאכה ו' ימים וינחו בשבת. ומנין שבמצרים נתן להם את השבת? שנאמר: כי ה' נתן לכם השבת (שמות טז כט). נתן אין כתיב כאן, אלא כבר נתן לכם במצרים". ראה אזכור

בראשית רבה עט ו¹⁷

"ויחן את פני העיר" (בראשית לג יח) - נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה וקבע תחומים מבעוד יום. זאת אומרת ששמר יעקב את השבת קודם שתינתן.¹⁸

המשך שמות רבה א כח ה"ל

"וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" – מה ראה? ... אמרו רבותינו: נוגשים היו מן המצריים ושוטרים מישראל. נוגש ממונה על עשרה שוטרים, שוטר ממונה על עשרה מישראל. והיו הנוגשים הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאם למלאכתם לקריאת הגבר. פעם אחת הלך נוגש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום. עמד לשעת קריאת הגבר והוציאו מביתו וחזר המצרי ובא על אשתו והיתה סבורה שהוא בעלה ונתעברה ממנו. חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו, שאל אותו: שמא נגע בדך? אמרה לו: הן, וסבורה אני שאתה הוא. כיון שידע הנוגש שהרגיש בו, החזירו לעבודת הפרך והיה מכה אותו ומבקש להורגו. והיה משה רואה אותו ומביט בו וראה ברוח הקודש מה שעשה בבית וראה מה שעתידי לעשות לו בשדה, אמר: ודאי זה חייב מיתה, כמו שכתוב: "ומכה אדם יומת" (ויקרא כד כא), ולא עוד אלא שבא על אשתו של דתן, על כך חייב הריגה, שנאמר: "מות יומת הנואף והנואפת" (שם כ ל), והיינו דכתיב: "ויפן כה וכה" - ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה.¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: פרופ' אביגדור שנאן הפנה את תשומת לבנו לספר היובלים מז ט, שהוא אולי המקור הקדום מכולם, אשר מתאר איך מלאך הפנים מספר למשה את תולדות העולם עד ימיו: "ותצפנך אמך שלושה חדשים ... ויהי כאשר גדלת ויעלוך אל בית פרעה ותהי לו לבן וילמדך עמרם אביך ספר וככלותך שלושה שבועות הביאך אל חצר המלכות". "שלושה שבועות" הוא כנראה גיל 21 בו הושלמו שלושה מחזורים של שבע שנים (שמיטות), היינו שמשה נכנס לבית פרעה בגיל מבוגר. אולי גם כאן יש ניסיון לפתור את הקושי שהצבנו בראש דברינו. ראה גם מאמרה של דר' תמר קדרי [עיצובו של מנהיג](#) באתר מכון שכטר. ובסרט [נסיך מצרים](#), מרים היא שמגלה למשה את מוצאו, תחילה למורת רוחו הרבה.

דרשות אלה בפיוטי הושענות בשבת: "כְּהוֹשֶׁעַת גּוֹי מְצִיץ מְקוּיִם חוֹפֵשׁ. דְּעָה כְּנֹנֵה לְבוֹר שְׁבִיעִי לְנוֹפֵשׁ. מְקוֹר הַשְּׁבֵת הוּא עוֹד בְּשֶׁעֶבֶד מְצָרִים וְהִיא נִתְּנָה ע"י פְּרֻעָה בְּאִמְצָעוֹת מִשֶּׁה שִׁישֵׁב וְעֵשֶׂה חֶשְׁבוֹן "מששת ימי בראשית" מהו סדר השבוע ואיזה יום הוא: ראשון, שני וכו' עד יום השבת. כל זה, עוד הרבה לפני מצוות שנצטוו במרה, כפי שהערינו בדברינו [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח. גם לפני ירידת המן, שם נזכרת "שבת" בפירוש במקרא. ראה ספר בני יששכר (ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, מאה 18, מתלמידי ה'חזוה' מלובלין) מאמרי חודש סיון מאמר ב שמסביר, על בסיס מדרשים אלה, שלפיכך אומרים בתפילה: ישמח משה במתנת חלקו: "והנה אמרו רז"ל בפסוק ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם [שמות ב יא], אשר משה ביקש מפרעה שיתן להם יום אחד למנוחה, והנה בירר משה להם את יום השבת [שמו"ר א כח], והנה כשיצאו ממצרים ונתן להם הש"י את השבת שמח משה, וזהו שאומרים ישמח משה במתנת חלקו". ואולי כשאנחנו אומרים בקידוש על השבת שהיא "זכר ליציאת מצרים" יש לאמירה זו טעם ופירוש חדש, שכבר במצרים הייתה לנו שבת (בזכות משה ופרעה).

¹⁷ עצרנו באמצע מדרש שמות רבה על מנת לדון בנושא נתינת השבת. נחזור אליו בהמשך. כמטעם ביניים, ראה אזכור השבת שניתנה כבר במצרים גם בהושענא שאומרים בשבת המועד סוכות אחרי הפיוט "אום נצורה" – "כהושעת גוי מצוין מקוים חופש, דעה כונו לבור שביעי לנופש, כן הושע נא". שם, כמוכן, אין שום מתן קרדיט לפרעה.

¹⁸ משה בהסכמת פרעה הוא שתיקן ראשון את השבת לעם ישראל, ועוד בשעבוד מצרים? מדרש בראשית רבה נותן את הקרדיט ליעקב בחזרתו לארץ מחרן ואולי לא בכדי. צירוף המדרשים יוצר דבר מה סימבולי. יעקב החוזר מגלות "ארמי אובד אבלי", שעפי" דרשות רבות היא הגלות 'המכינה' לגלות מצרים וחלק ממנה (ראה הגדת פסח ודברינו [ארמי אובד אבלי](#) בפרשת כי תבא), הוא מתקן את השבת כחלק מהתיישבותו בארץ. ראה דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח. הירידה למצרים מחקה את השבת שהרי עבד איננו אדון לזמנו וכאן בתוך השעבוד, אולי כצעד ראשון לקראת הגאולה, משה, בהסכמת פרעה (!) מתקן לאחיו שהוא יוצא ורואה בסבלותם, את השבת כיום מנוחה. האם תיקון זה החזיק מעמד? האמנם כשאנחנו אומרים בקידוש על השבת שהיא "זכר ליציאת מצרים" הכוונה לשבת של משה ופרעה במצרים? (ראה שמות רבה ה יח שכאשר משה מתייצב לפני פרעה ודורש לשחרר את בני ישראל מבטל פרעה את השבת: "מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת, אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת". השבת האמיתית תיתכן רק בעקבות היציאה לחירות. שבת שניתנה ע"י פרעה על מנת שעבדיו לא ימותו ויחזרו לעבודת הפרך ביום ראשון, איננה שבת. ואגב, שני מדרשים אלה מסבירים את ההבדל בין תחילת פרשת שמות בה משה יוצא לראות בסבל אחיו ומתקן להם, בהסכמת פרעה, יום מנוחה ובין סוף הפרשה בה השעבוד נעשה כבד יותר, מהטעם הפשוט שפרעה מבטל את יום המנוחה.

¹⁹ מה עוד רואה משה כשהוא יוצא אל אחיו? את עבודת הפרך האיומה של אחיו על שתי פניה: השעבוד הפיסי והתעללות האישית. את מעשי המצרים שסופם הרס בני ישראל בחומר וברוח, בגוף ובנפש. הרס שגם השבת של פרעה, שניתנה מסיבות תועלתיות שלו, לא תציל. רק שבת של בני חורין. ראה דברינו [עבודת פרך](#) בפרשה זו. סוף דבר, יציאתו של משה מבית פרעה בה זה הוא מתוודע אל מוצאו, שורשיו ועמו היא נקודת מפנה מרכזית בחייו, בה גם הפך למנהיג ברצונו ושלא ברצונו, לנוכח הסבל והעוול שחזה. אין דרך חזרה לבית פרעה, רק לעימות ישיר איתו ועם ממלכתו החזקה והגאה.